

HISTÒRIES D'UNA ENTITAT

Per Joan Morral

QUAN EL SENYOR MORRAL ens va deixar, havíem convingut ja de feia temps la publicació de la seva última conferència: Històries d'una entitat. La salut no li va permetre retocar el que ell —primmirat en l'escriure— considerava un llenguatge excessivament col·loquial. TERME agraeix als seus familiars aquesta publicació malauradament pòstuma que vol presentar com a record i homenatge. Joan Morral, impressor, vinculat des de la seva fundació a Amics de les Arts, passarà a la història de la ciutat com un home d'una saviesa i una discreció exquisides. El seu tarannà entre la ironia i el rigor del que coneix prou bé, queden palesos en aquesta conferència realitzada als Amics de les Arts el 23 d'octubre de 1987. En la conferència, Joan Morral estigué acompanyat d'un altre soci fundador de l'entitat, el pintor Isidre Odena, als qui els «Amics» van tributar un homenatge en celebrar el 60e aniversari. (X.M.G.).

Senyores, senyors:

Abans de començar voldria donar-los una breu explicació del perquè aquest acte que en principi s'havia anunciat com a taula rodona hagi esdevingut una dissertació o xerrada unipersonal.

L'amic Odena i jo vam convenir en que la mateixa finalitat, o sigui la informació d'alguns aspectes de la vida de l'entitat, podia assolir-se a través d'uns papers que he escrit basant-me en vivències recordades i comentades tantes vegades entre els pocs supervivents que restem de l'època fundacional, i que ens estalviaria d'improvitzar amb el risc de fallades momentànies de la memòria. Agraeixo a l'amic Isidre Odena, el més antic soci de l'entitat, l'amable deferència que m'ha tingut; però confeso que en aquests moments no puc defugir la temença de decebre aquest selecte i suposo que indulgent auditori.

És prou conegut, per haver estat abastament publicat, que la nostra entitat és en certa manera una represa del vell Gremi d'Artistes fundat l'any 1914. El Gremi tingué una durada de quatre anys aproximadament. Al cap de nou anys de la seva desaparició una colla de xicots «somniastruïtes», en llur majoria afeccionats a la pintura, anaven a passar l'estona a l'estudi que el jove-níssim pintor Isidre Odena tenia llogat al carrer de St. Pere a les golfes del n° 38, el que havia estat taller del pintor Joaquim Vancells. D'aquell grupet va sorgir i anà madurant la idea de constituir una entitat que aplegués tots els que sentien inquietuds artístiques. La majoria eren alumnes i ex-alumnes de l'Escola d'Arts i Oficis que havien rebut lliçons dels mestres germans Viver. Òbviament no tots els que anaven adherint-se a la proposta conreaven cap tipus d'activitat artística. Els simpatitzants provenien d'oficis artesans, de la petita burgesia i àdhuc de l'obrerisme poc o molt qualificat.

Curiosament, cap universitari o home de carrera figurava entre els pioners. En aquell temps a Terrassa, llevat de raríssimes excepcions, les úniques disciplines escolars a que es sotmetien els fills de família eren les que podien aplicar-se o tenir relació amb la indústria tèxtil, com podien ésser els estudis de teòric de teixits, comptable o venedor; tot el més com ampliació dels estudis elementals alguns amb més ganes d'estudiar o amb més possibilitats econòmiques cursaven algun peritatge a la nostra Escola Industrial.

Constituida l'entitat, que fou batejada per consens amb el nom d'Amics de les Arts, apel·lació força adient i sense pretensions, es constituí la junta directiva. Era inqüestionable que la presidència havia d'ostentar-la el venerable artista pintor Joaquim Vancells, per la seva notòria popularitat, pel seu prestigi com artista, pels seus mèrits i per l'aurèola romàntica amb que l'envoltava la ciutat.

Fou aleshores que el tractàrem d'aprop i aprenguérem a estimar-lo. Ens contava divertides anècdotes de personatges de l'època amb els quals s'havia relacionat, com de Rusiñol i Casas, bohemis sense problemes econòmics, Peius Gener, Enric Granados, Adrià Gual, etc. I ho feia d'una manera senzilla, amable i amena.

Completaven la junta funcional Tomás Viver, Miquel Pujadas, Narcís Llorach, Miquel Grané, Baltasar Ragon i el jove-níssim Enric Gall.

El senyor Vancells, però, tenia altres problemes a resoldre i uns quants anys al damunt i no podia atendre el càrrec que li havíem confiat, amb la dedicació que ell hauria desitjat.

En aquestes, va arribar de Madrid, després d'haver fruit d'una beca municipal a l'Escola de Belles Arts de San Fernando, el jove Josep Rigol i Fornaguera i substituï Vancells en la presidència. Les intencions del nou president eren bones, Rigol, en el discurs de presa de possessió del càrrec comparà els Amics de les Arts amb una embarcació que havia de substituir la vela llatina pel motor d'explosió si volia posar-se al corrent del progrés i de les noves orientacions artístiques. En aquell temps estava encara de moda en certs sectors l'italià Marinetti que amb el nom de futurisme feu l'apologia de la dinàmica del moviment. Rigol, però, agafà compromisos de treball fora de Terrassa i les seves continuades absències van plantejar-li el cas de renunciar a la presidència, sense haver disposat del temps necessari per engegar el motor. Per segona vegada tornàvem a quedar sense pastor.

Un terrassenc que per la seva curiositat coneixia pam a pam la ciutat i els seus habitants un per un, va parlar-nos de Salvador Salvatella. Aquest havia donat proves inequívokes d'activitat i de dedicació en el hockey i en els inefables Pomells de Jovenut. Salvatella, doncs, agafà la presidència i l'entitat emprengué una activitat sense precedents. Baixarem de les glofes de l'im-moble referit, al segon pis, i al cap de poc al primer, o sigui, on tenen el local social actualment els socialistes.

D'una manera o altra s'anà moblant austerament el local i en alguns casos tots contribuïrem a la seva construcció. Com en la d'una otomana que dirigia l'amic Llorach, en la qual pocs erem els que no ens hi havíem picat els dits ajudant-lo a clavar-hi gavarrots. A base d'unes cortines i un entarimat hom bastí igualment un reduït escenari. Entre tots escombràvem, veníem entrades, actuàvem d'acomodadors en els concerts i conferències i de venedors en potència en les exposicions que continuament es succeïen. La tertúlia era únicament de matí i tarda els dies de festa i d'abans de sopar els dies de feina. Les poques begudes que es consumien ens les pujaven del bar que hi havia als baixos. Els diumenges al matí eren freqüents les sortides col·lectives d'aficionats a la pintura cap a indrets dels voltants de Terrassa que oferissin als nostres paisatgistes temes escaients. A aquestes sortides eren acompanyades de suculentos costellades.

En el concernent a les lletres l'activitat era realment intensa. Ferran Canyameres, un dels socis més conspicus, tenia amistat amb molts literats del moment als quals havia tractat en la seva bohèmia parisenca o en les redaccions dels periòdics satírics i humorístics de Barcelona. Lluís Capdevila, Plàcid Vidal, Ambrosi Carrions, Opisso, Prudenci Bertrana, Pau Planas sovintejaven llurs visites a la nostra entitat requerits per a donar-hi conferències o simplement per canviar impressions i conversar. Algun d'ells a més havia participat en excursions que organitzàvem, com és el cas de Joan Puig i Ferrater, el prolífic novel·lista i director de l'editorial «A tot vent». Aquesta fraternal amistat entre Canyameres i Puig i Ferrater es refereix òbviament a l'època d'abans de la guerra, ja que al cap de molts anys, a París, tingué un desenllaç deplorable i tragicòmic si ens atenem a la publicitat que va donar-s'hi i sobretot si hom llegeix «El gran sapastre» de l'autor terrassenc o «La traïció d'En Llevaneres» de Puig i Ferrater.

La nostra embarcació navegava vent en popa. El diari de Terrassa «El Dia» publicà un article ditiràmbic, del qual citarem uns breus fragments:

«Amics de Les Arts. Bell fogar d'inquietuds espirituals, temple acollidor de devocions d'aquelles grans devocions de l'ànima per la bellesa pura de les coses, exalçament ideal dels sentits cap a les regions sublimitzades de l'art.

Amics de les Arts. Digna seguidora d'aquell inoblidat Gremi d'Artistes. Ortodòxia pura de l'art per l'art.

Sempre per damunt de la turbulència febrosa, trepidant, aclaparadora de la ciutat estigmatitzada pel pecat materialista, s'alça la veu de generosa redempció dels artistes que canten l'himne de l'amor a la vida».

Els nostres conciutadans en llegir aquestes ratlles devien imaginar-nos levitant amb un lliri a la mà. Aquest transcendentalisme que ens atribuïa el cronista no lligava pas massa amb el tarannà imperant. Una bona mostra d'aquest humor ens l'ofereix la següent anècdota:

Adolf Fargnoli, un artesà gironí que construïa unes arquetes valent-se de la fusta, els metalls i pedres de colors dins del gust de l'art-decò vingué a fer-ne una exposició a la nostra sala. Amb tota cura anà preparant la colocació de les arquetes, acompanyant-les d'uns cartonets en les quals hi figuraven els títols que a cadascuna li havia donat, títols que a algú van semblar-li cursis i carrinclons: Capseta de l'amor fugiser, Jo guardaré les teves penes i alegries, etc. i va decidir d'anar completant amb un estirabot els títols alludits. M'ha quedat present un dels afegitons: el cartonet resava Capseta de l'home que tenia el cor d'infant i hom va completar-lo amb el rodolí: I la pipa d'elefant. Si tenim en compte que en aquest rodolí hi figura un eufemisme substitutiu d'una expressió bon xic grollera, es faran el càrrec de l'astorament que tingué l'expositor quan s'adonà de la facècia, poc abans de la inauguració que s'havia de fer com era costum, el migdia a la sortida de missa de dotze. No cal dir que tingué de retirar els cartellots en la impossibilitat material de tornar-los a fer.

Un diumenge al matí s'esdevingué un episodi absurd i insòlit. En foren protagonistes els escultors Miquel Ros i César Cabanes. Sembla que aquest, sense haver estat invitat, anà a ficar el nas en una sessió de model particular que havien sufragat a escot uns quants companys. Ros el foragità i empaità escales avall brandant un objecte no identificat. Cabanes, cames ajudeu-me, anava proferint exagerats crits d'auxili. L'impetuosa escena coincidí amb l'entrada d'uns forasters acompanyats d'un soci que els portava a visitar la nostra entitat, model —segons els havia explicat— de bona harmonia i de pau. César Cabanes era un home cofoi i satisfet d'ell mateix. No crec que mai s'hagués aturat a fer-se una autocrítica i, per contra, emprava una certa ironia envers les obres dels seus col·legues. Per exemple, parlant d'una escultura d'En Llimona, podia dir-ne una llimonada i quedar-se tant fresquet. Era, però, un bon professor, si haig de donar crèdit a ex-deixebles seus, satisfets i encantats d'haver rebut el seu mestratge.

De Miquel Ros, que ja aleshores havia fet una exposició d'escultures, en llur majoria de retrats de personatges terrassencs, podem dir que tenia el caràcter una mica impulsiu disposat a disparar-se en rebre una trepitjada a l'ull de poll. D'altra banda, era molt bona persona i fou per donar més preferència a l'aspecte industrial de la seva activitat.

Per cert que, relacionat amb ell, va passar-me un cas que no em puc estar de contar-los:

Un bon dia va comparèixer al meu taller un xaval que havia demanat per mí però que no entenien el què volia.

Surto i em pregunta:

—Er señó Morrá?

—El mismo. Qué se te ofrece?

—Vengo de parte der Ro a bucar er bu.

—Que qué?

—Que me manda er Ro a por er bu.

I així del Ro al bu vam passar una bona estona sense arribar a una mutua comprensió.

De sobte se'm va ocórrer que el Ros havia fet un bust del meu pare temps enrera i que feia uns dies havíem parlat de la possibilitat de passar-lo a la pedra o al bronze. Vet aquí que vam reprendre el diàleg.

—El señor Ros te ha mandado?

—Sí. Er Ro.

—Y lo que quieres es el busto? vaig dir-li tot mostrant-li l'escultura.

—Sí. Er bu.

Jo contagiats vaig concloure:

—Pues anda, llévate y que no te coja er autobús.

Com deixem dit, les exposicions d'obres d'artistes locals i de forans es succeïen una darrera l'altra.

Els concerts s'havien iniciat amb actuacions de joves músics terrassencs com són Pere Alegre, Manel Alavedra, Antoni Vidal, Josefa Paulet, Matilde Viver, però desseguida el nombrós i addicte auditori que es congregava cada diumenge a la tarda pogué escoltar i veure les actuacions dels millors concertistes, ballarins i rapsodes del moment. No podem pas nomenar-los tots perquè la llista fóra interminable. Esmentem per llurs freqüents visites el violinista Francesc Costa i les liederistes Mercè Plantada i Concepció Badia que es consideraven ja com de la casa.

Francesc Costa feia un gran efecte. Quan tocava el violí el seu rostre lleig i gravat restava amagat de tant en tant per la seva negra, adundosa i estirada cabellera. Dels seus concerts, hom n'esperava d'una manera especial la part formada per petites peces musicals com és el Clar de lluna, Cançó índia, El vol del borinot, l'Ària de Bach, Zapateado, Rondó de Beethoven i d'altres que executava amb un sentiment que encomanava a l'auditori, el qual no cessava d'aplaudir i de demanar-li noves interpretacions, que ell incansablement anava obeint.

Sembla que Aurea de Sarrà havia estat una ballarina singular, no podem dir en quina època. Quan vingué a Terrassa era una senyora autumnal amb tendència a l'aparició de sacsons en un cos que, segons deien, havia estat cobejat altra hora per personatges importants. Havia perdut l'agilitat imprescindible en una dansarina i semiballava amb unes actituds hieràtiques com imitant les figures d'un fris hel·lènic. El petit escenari que havíem construït i en el qual havia d'actuar no tenia sortida per darrera. El canvi de vestuari podia fer-se als dos cantons laterals acortinats, però s'havia de preveure l'eventualitat d'una necessitat fisiològica urgent i es va dotar l'improvisat camerino d'un orinal. El que no recordo es si va ésser utilitzat i en cas afirmatiu, qui va buidar-lo.

Amics de les Arts tingueren el privilegi de fruit de les primícies de l'art de dues nenes que, cadascuna en la seva especialitat, esdevingueren després grans figures internacionals. Alicia de Larrocha, ens oferí un concert quan tenia deu anys. L'aleshores nena prodigi és encara, sortosament, una gran concertista considerada arreu del món com una de les primeres pianistes contemporànies. L'altra fou Carmen Amaya que actuà per a nosaltres als seus catorze anys, acompanyada a la guitarra pel seu pare. És prou sabut que la seva carrera fou fulgurant. Fou en vida una artista genial amb els seus ritmes i les seves contorsions i la duresa del rostre i cos.

La república fou declarada l'abril del 1931. Aquella festa major, fou hoste de la nostra ciutat el Molt Honorable President

de la Generalitat Francesc Macià. Entre els actes programats hi figurava una visita als Amics de les Arts i a la mostra de pintures d'Isidre Odena que aquells dies s'hi exhibia. Després de recórrer la sala i mostrar la seva aprovació fou invitat a passar a la sala contigua per tal que honorés amb un autògraf el llibre d'honor de l'entitat. El senyor Macià s'assegua en la poltrona, es tragué l'estilogràfica de la butxaca i parsimoniosament anà confegint uns mots en el llibre que tenia al seu davant. S'aixecà, i aleshores per un excés de diligència li fou enretirada la butaca, pensant que ja estava llest. Però s'havia posat dempeus tan sols per preguntar el nom de l'expositor que no recordava. Així que tornà a asseure's per continuar la dedicatòria i sort va haver-hi d'uns braços amatents que van sostenir-lo. No va passar res. Fou un episodi certament lamentable del qual no va haver-hi gaires testimonis i que només retrec pel protagonisme que hi tingué una de les grans personalitats del segle.

L'any 1935 en moments d'expansió i optimisme, els Amics de les Arts varen traslladar-se a l'edifici que havia estat Hotel Peninsular i ocupat fins aleshores pel Centre de Depedents. L'entrada al nou local era el carrer de Sant Pere nº 38 i s'hi accedia per una escala de granit imitant una catifa. Al sostre el pintor Francesc Gimeno que alternava la pintura de cavallet amb la execució de feines de compromís que li confiaven els pintors decoradors, l'artista hi havia plasmat una alegoria de la Terrassa industrial i comercial, representada per una matrona asseguda recolzant-se en un gran escut de la ciutat i acompanyada dels símbols tòpics: la roda dentada, el martell i l'enclusa, el rusc d'abelles i el fons ineludible de la silueta de fàbriques amb xemeneies fumejants.

El primer d'agost d'aquell any hom solemnitzava la inauguració del nou local que presidiren totes les autoritats locals, amb un concert a càrrec de la Banda Municipal i un vi d'honor a la sala d'actes. Aquesta ensems acollia una exposició col·lectiva de pintura i escultura de tots els artistes socis de la casa.

És aleshores que aquesta sala que havia estat menjador i sala de ball fou escenari de múltiples activitats culturals, conferències, concerts, recitals de poesia i de dansa. Personalitats il·lustres en el món de les lletres i de la música hi desfilaren amb una densitat i freqüència que no ha estat igualada per cap més entitat local i amb tota seguretat per cap altra del país.

Quantes evocacions em vénen a la memòria, en el terreny de les conferències en recordo una de Joan Estelrich. Aquest era un corpulent gentelman de cabells escarolats, prototipus de l'humanista complet unit a l'home de món. Com una font que raja, donava la impressió de que podia passar-se dues o tres hores improvisant, comentant dels clàssics grecs i llatins fins a l'actualitat política nacional i internacional, d'una manera fluïda i brillant, sense l'ajut de cap nota o apunt.

L'Estelrich fou qui ens portà el comte de Keyserling, pintoresc filòsof alemany. Ens advertí que li preparéssim un sopar excel·lent, puix que era un home que menjava i bevia en quantitat i qualitat. El senyor Creus, de l'Hotel Victòria, que era un bon cuiner, preparà un sopar que consistí en una crema d'ecrevisses, una llagosta per barba i un chateaubriand Orly ben condimentat; tot regat amb vins de Sauternes i Burdeus i xampany Pommery. Keyserling tenia una constitució física imponent, un rostre amb trets mongòlics i barbata de boc. Anava vestit amb un jaqué curt i no massa pulcre i coll i punys de cel·loide, i suava abundantment. Acabat que fou el copiós repàs va demanar una habitació per tal de recollir-se i meditar abans de la conferència i pregà així mateix que li portessin una ampolla de Pommery frappé. Quan l'anàrem a cercar, puix que era la hora anunciada per a la conferència —que em sembla que portava el títol «El águila y la cruz»—, no restava gens de xampany a l'ampolla. Seré, però suat com un carreter, es situà davant d'un faristol que sostenia els folis que anava consumint parlant amb un llenguatge en el qual dos o tres idiomes hi tenien cabuda.

Francesc Pujols, l'original pensador i filòsof de Martirell, ens feu l'honor i el privilegi d'asseure's alguna vegada a la nostra tertúlia i amb motiu d'una exposició del seu amic, el pintor i gravador Xavier Nogués donà una conferència dins el més genuí i peculiar sentit de la combinació enginy-humor-saviesa.

In illo tempore, vingué a viure una llarga temporada a Terrassa, hoste d'una distinguida família de la ciutat, una gentil pianista alemanya, rossa, d'ulls blaus i esveltíssima. Es deia Maria Niebauer i mereix que li dediquem uns quants mots. Era molt simpàtica i comunicativa. No era corrent aleshores que una senyoreta fos un camarada més en les tertúlies i que àdhuc sortís de nit. Els nostres consocis varen sofrir un cert enlluernament per

SOPAR d'Amics de les Arts, el 23-12-1935. El senyor MORRAL, al mig, el tercer des de l'esquerra. Foto: Arxiu Tobella

la novetat, i s'establí una espècie de dissimulada competència per tal d'atreure's l'atenció i el somris de la bonica pianista.

Teresa Daniel fou anomenada Miss Espanya el 1932. Com pot suposar-se no van adjudicar-li el títol perquè sí. Era d'una bellesa serena i era posseïdora d'una figura admirablement conformada.

S'organitzà un concert a càrrec de Teresa Daniel, cantatriu ocasional i diletant i Maria Niebauer, pianista solista i acompanyant. En el programa hi figurava l'estrena d'una cançó que portava per títol «Talamanca té un balcó», lletra de Baltasar Ragon, a la qual hi havia posat música el mestre Marc Armengol.

Fou el desideratum. A Salvatella li ercantaven aquestes combinacions: dues espectaculars, fulgurants i elegants senyorettes, dues, una cançó amb lletra i música de dos socis i sengles toies de flors. Què més voleu?

Aquella també fou l'època dels rapsodes. Vingué a actuar l'argentina Berta Singerman, recitadora excepcional que recreava amb unes originals modulacions de veu i remarcant els efectes onomatopèics els versos dels poetes llatinoamericans. Ens feu conèixer Alfonsina Storni, Santos Chocano, Gabriela Mistral, Juana de Ibarbouru i el famós i ineludible Ruben Darío.

Tingué també una bona acollida un rapsoda malagueny, José González Marín. L'ajudava un rostre allargassat i bru. Emparava una tècnica de cadència i musicalitat. Contribuí especialment a popularitzar entre nosaltres l'obra dels poetes andalusos, Pemán, Alberti, García Lorca, Juan Carlos de Luna, Fernando Villalon, Machado, etc. els versos dels quals passava del recital a la melodia amb originalitat i bon gust. Tingué molts imitadors.

Àngel Pons i Guitart que posteriorment visqué a la nostra ciutat, conreà també aquest tipus d'activitat artística, emprant en la recitació un fons de piano, el que nosaltres coneixem com a melopea.

Res té d'estrany, doncs, que a algun amic li vinguessin ganes de demostrar que tenia aptituds per a la declamació i que s'oferrís i fins sollicités de posar-ho de manifest.

Un d'ells, Josep Serra, persona senzilla i ingènua insinuà d'actuar entre dues parts d'un concert. Així quedà convingut i el nostre home, ben mudat i amb l'etern brot de farigola als llavis, acabada la primera part, pujà a l'escenari. Es posà el brot de farigola a la butxaca i es disposà a consumir el seu torn. Començà el recital d'una poesia d'Ignasi Iglesias del drama «La marc eterna»:

Segueu arran companys de feina
segueu arran braus segadors
no deixieu l'eina
tot regalant vostres suors.
Amb pols segur i enginy salvatge...

Una angoixosa pausa i un: «Culló, ara no me'n recordo».

Tot el públic el formaven gent de la casa i ens vam fer càrrec de l'emoció del nostre consoci. Apuntada que li fou la continuació reprengué com si res hagués passat i fou calurosament aplaudit en acabar.

Bartolomé Soler era un sabadellenc que havia passat de teixidor i d'actor de teatre d'aficionats a escriure una novel·la, Marcos Villari, que tingué un cert èxit. Malgrat que els personatges i l'acció d'aquesta novel·la fossin típicament vallesans, Bartolomé Soler l'escrigué en castellà que fou la llengua que utilitzà sempre per a la seva obra escrita.

Es traslladà a Amèrica on hi conegué la companyia de teatre Rivera de Rosas i s'hi incorporà com a actor i fins i tot produí alguna obra de teatre que aquesta companyia portava en el seu

repertori. Parlava de la seva experiència americana amb una marcada tendència a l'exageració àdhuc a l'egolatria. Pesava més, però, en la nostra consideració el mèrit de que, malgrat ésser una autodidacta, havia assolit per mèrits propis una evident categoria. Feu amistat amb algú de la nostra tertúlia i més d'una vegada s'hi deixà caure.

En una ocasió, hom li demanà que recités alguna poesia, puig que tenia fama merescuda de bon actor. No es feu pregar i s'aixecà per a declamar la «Marcha triunfal» de Ruben Darío, aquella brillant composició èpica a la interpretació de la qual tant bé hi esqueien la seva veu engolada i una mímica adequada.

Fou molt aplaudit i hom desitjava de demanar-li noves interpretacions. En això, un dels contertulis, amb una impertinència i inoportunitat evidents, va i li diu:

—«Vos, Soler, el que deveu recitar bé és el Jaume el Conqueridor».

Ens vam quedar de pedra. Per als que ignoren el què era aquesta obra d'En Pitarra, els he de dir que és l'exponent més groller, gras i xavacà de la literatura pornogràfica.

Bartolomé Soler no digué res. Va marxar i em penso que no va tornar a posar els peus a la nostra ciutat, i menys a la nostra entitat.

Tertulians pintorescos foren dos dibuixants: Joan Bta. Atcher (Shum) i Romà Bonet (Bon). Aquest darrer havia fet en un carro-vivienda arrossegat per un cavall, una peregrinació per tota la península. El carro, semblant als que utilitzaven els humils cirques transhumants per als seus desplaçaments, li servia igualment de taller on hi pujaven els ocasionals clients que volien ésser caricaturitzats o pensaven en adquirir-li un dibuix. Bon posseïa una gràcia natural i una gran bonhomia. No nedà mai ni de bon tros en l'abundància però sempre mantingué l'humor. Sabia un repertori de còpies o cantars populars recollits en el transcurs del seu nomadisme especialment per terres d'Andalusia, que almenys a mí em tenien encisat per la seva frescor i el seu humor espontani. Heus-en ací unes mostres:

A la mujer de la vía
no la trates con desdén
que saca la banderia
cada vez que pasa el tren.
A la mujer de la vía.

Quieres a la Federica?
Quieres a la Gran Daumont?
Como quieres er sepelio
reina de mí corasón?

Míralo por donde viene
er mejo de los nasío
viene con el de Loyola...
San Inasío.

I tants i tants d'altres que no trobo prudent ni adequat pel seu contingut repetir-los davant de vostès per no ferir la seva sensibilitat.

De totes maneres, com que tinc bona memòria i els retenia «in mente» no fa molt que vaig transcriure'ls i enviar-los a Camilo José Cela el qual va agrair-me'n la tramesa, perquè de quasi cap no en tenia coneixença malgrat l'afecció que té per a la recerca d'aquestes formes de literatura popular.

I referent a Joan Bta. Atcher (Shum) he de dir que era una anarquista d'acció que s'havia vist involucrat en un atemptat contra el general Primo de Rivera a Barcelona. Amb aquest motiu complia una llarga condemna, de la qual fou indultat a l'adveniment de la república. Passà una llarga temporada a Terrassa, ningú sap perquè, però se suposa que hi devia tenir amics, per-

què Terrassa tenia la fama d'ésser un dels redutes més coneguts de l'anarquisme espanyol. Estava de dispesar a l'Hotel Victòria i venia a prendre cafè a la nostra tertúlia. Era home de poques paraules, poc donat a la comunicació. Dibuixava per a algun periòdic àcrata i per a la publicitat. Una cosa que va deixar-me astorat pel que jo vaig jutjar d'icongruent, va ésser quan en el curs d'una conversa amb la seva dona aquesta va dir-me que la lectura preferida del seu company eren les historietes del TBO, del qual sempre en tenia a l'abast a la tauleta de nit. Jo, ingenu i de bona fe i donats els seus antecedents el feia lector de Bakunin i Kropotkin i resultava que era assidu client de les publicacions que feien les delícies dels candorosos.

I parlem ara de la visita del gran poeta andalús Federico García Lorca. Ja he explicat en altres papers que Josep Rigol i Fornaguera havia fet una bona amistat amb el poeta a través de Salvador Dalí.

A precés nostres Rigol, aprofitant un sojorn del poeta a Catalunya, l'invità a que ens fes una lectura comentada de la seva obra poètica, lectura que ens serviria per inaugurar una tanda de sessions literàries íntimes que l'any anterior havíem encetat amb plausibles resultats a càrrec dels lletraferits de la casa: Enric Gall, Iu Pons, Joan Duch, Ferran Canyameres, Francesc Biosca i altres que no recordo. García Lorca acceptà el convit i el dia convingut fou anat a cercar a casa de la Margarida Xirgu a Badalona. Quatre amics férem els honors al poeta en aquella primera jornada. El portàrem a admirar les esglésies de Sant Pere i els seus magnífics retaules, el taller d'en Rigol i una fàbrica tèxtil. Férem un tom per les rodalies de Terrassa, aleshores amb els boscos a tocar. Vam dinar amb ell al restaurant Rambla i després d'una llarga i deliciosa sobretaula s'excusà de no poder-se quedar a la nit com ens havia promès perquè li havia passat per alt que s'havia prèviament compromès amb la llibreria Catalònia de Barcelona per donar una conferència a quarts de vuit del vespre.

Al cap de pocs dies, el 6 d'octubre tornà a la nostra ciutat, amb motiu de la representació de la seva tragèdia *Yerma*, l'artista protagonista de la qual era la gran actriu catalana Margarida Xirgu. La representació tingué lloc al teatre Alegria i gaudí d'una magnífica acollida per part del públic terrassenc. Acabada la representació i finides que foren les ovacions per a l'autor i interprets, García Lorca acompanyat de la il·lustre actriu i del director artístic de la companyia Rivas Cherif, que era cunyat del president de la república, Manuel Azaña, es traslladaren a Amics de les Arts on foren obsequiats amb pastes i xampany.

A la sala d'exposicions de l'entitat hi havia penjada una antològica d'homenatge pòstum a Josep Soler Diffent, el nostre semioblidat pintor naif que ens havia deixat feia poc temps.

Els visitants passaren a admirar les pintures exhibides, i a García Lorca li van interessar i l'encantaren des del primer cop d'ull. Com un infant demostrava el seu entusiasme cridant l'atenció de la Xirgu.

—«Margarita, mira este cuadro, qué maravilla. Si esto no es pintura. Esto es un bordado» (davant d'unes flors). «Esto es un paisaje de la luna» (admirant una ingènua interpretació del Molinot).

S'acomiadà de nosaltres fent constar que es recordava que tenia un compromís contret amb l'entitat, el qual pensava d'acomplir en un pròxim viatge a Catalunya. Dissortadament aquestes bones intencions no pogueren realitzar-se. García Lorca, al cap d'uns mesos queia assassinat, víctima de la incomprensió, de l'odi i de les venjances personals que sorgiren als dos bàndols en la nostra guerra civil.

I arribats en aquest punt, ens excusem de parlar d'aquests dos anys i mig de guerra, per la manca d'activitats que òbviament

es produí. Passàvem les hores vagatives, que eren moltes, en les estudis dels pintors Cortés, Joan Vancells i Costa, i Odena, els uns llegint, d'altres pintant o dibuixant o escoltant música o assajant de tocar la guitarra, mentre s'anaven produint absències motivades per la crida de lleves que se'ns anava emportant els amics.

Acabà, per fi, la feroç i inhumana contesa. S'iniciaren unes laborioses gestions per part de Salvador Salvatella, que per atzar s'havia convertit en ex-captiu pel fet d'haver estat detingut quan la guerra ja tocava la seva fi i la senyoreta Rosina Rovira, que havia estat nomenada cap de la secció femenina de FET i de les JONS. Aquestes pacients converses prop del coronel comandant militar de la plaça portaren finalment l'autorització de la represa de l'entitat com una secció filial d'«Educación y Descanso». S'organitzà una secció de sarçuela, un esbart de dansa i una massa coral. Amics de les Arts quedàvem diluïts en aquest aiguabarreig.

Els propietaris del local cediren una bona part de la sala d'actes a l'«Hogar del Ex-Combatiente», aixecant un envà que en limitava notoriament la capacitat. Així i tot, al cap de poc tornaren a funcionar els concerts i recitals de dansa amb la freqüència d'abans. El que no funcionà com abans, per uns quants anys, fou la programació de conferències; cosa normal si ens atenem a que era precís demanar prèviament permís a Barcelona indicant el nom del conferenciant, el títol i el tema a desenrotllar. D'altra banda, per part dels que havien de donar l'autorització hi regnava un criteri de franca restricció.

Tornà González Marín, amb una part de poemes del «Imperio» i amb l'acostumat repertori andalús, en el qual hi trobàrem a faltar García Lorca, sobre el qual hi planava una consigna de silenci.

Tornà en Costa amb el seu violí i la Mercè Plantada amb les seves cançons i Toldrà, Rosa Balcells, Concepció Badia, Sainz de la Maza, etc. Als nostres tradicionals amics s'hi afegiren figures tan importants en el món musical com Henri Lewkowiec, violinista, i els pianistes Niedzielsky i Friedmann que es refugiaven a Espanya fugint de la persecució anti-jueva i comptant a més amb que la nostra dependència de E. i D. ens facultava per utilitzar el saló de miralls i el jardí del que havia estat Circol Egarenc portada a terme pels alemanys que havien ocupat França.

I en la modalitat de la dansa, un ballari excepcional de flamenc, Vicente Escudero, actuà aleshores a la nostra casa en més d'una ocasió. Ballant, ho feia amb sobrietat i mesura, havia eliminat en el seu flamenc tots els ornaments superflus i les acrobàcies a que ens tenien i encara ens tenen acostumats la majoria dels frívols i superficials ballarins d'aquesta especialitat. Al marge del que podríem entendre per la seva professió era home captivat pels corrents artístics més avançats i ensems un conservador interessant i agut que tenia moltes coses a dir —en un castellà intercalat per expressions calò— coses que feien referència a la seva peripècia vital, al seu art, a la seva llarga permanència als Estats Units i als personatges amb els quals s'havia relacionat a París i que admirava, preferentment els surrealistes Louis Aragon, André Breton, Paul Elouard, Buñuel, el fotògraf Man Ray i Joan Miró.

Celebràrem dos o tres anys Jocs Florals que amb una bona dosi de facècia recordaven el tradicional ceremonial d'aquesta mena de torneigs literaris.

El que els parla havia format part dels Jurats de qualificació i de guardons, i pot assegurar que al costat de poesies que tenien una certa elevació o un sentit de sàtira i humor, n'hi havien amb tal càrrega i d'ingenuïtat i bona fe que ens incitaven al somriure.

Com aquests íntims retrets, precursors del gaudi anhelat, que reflecteixen aquests versos:

Emília, me bella musa,
per què em fas així patir?
Si volies una brusa
qui no t'ho feia dir?

o aquells altres versos amb que finalitzà una ègloga;

Adéu cabanya volguda
adéu pastor que en guardes lo ramat
adéu la vella mula peluda,
que jo me'n vaig a ciutat.

A principis de l'any 1950 minvaren les activitats musicals de l'entitat. Ens havien tret la comunicació amb el saló dels miralls i el jardí i restàvem mancats d'espai vital.

Amb tot, de mica en mica a Amics de les Arts anava prenent cos una tertúlia cada dia més nombrosa, liberal, tolerant, civilitzada, matisada per la convivència, la ironia i el tarannà humorístic, la qual anava desprenent-se del tutelatge oficial.

La tertúlia gaudia d'un moment animat i floreixent i crec que és aleshores quan se'ns començà a motejar amb el sobrenom dels Ximplers. Almenys la primera vegada que personalment vaig sentir-lo fou en una visita que vam fer a una entitat ciutadana de crèdit en petició del patrocini d'un premi per a la primera biennial de pintura que pensàvem posar en marxa. Em feu certa gràcia perquè em venien a la memòria tantes al·lusions a la beneïda ximpleria per part de gent rellevant, incloent-hi els Pares de l'església, que més que d'un mot despectiu i pejoratiu, vaig intuir que tindria una llarga i simpàtica complicitat ciutadana.

A la tertúlia es discutia de tot el diví i l'humà, però durant una llarga temporada el tema preferent de conversa polèmica fou la geografia i l'astronomia. Es compraren per subscripció un globus terraqüi i una esfera del món sideral, els quals cada dos per tres havien d'anar-se a cercar i posar damunt la taula per confirmar o negar judicis i opinions que es llançaven referents a les distàncies o situacions geogràfiques o a milers d'anys llum que ens separaven dels astres i de les gal·làxies. La penya es dividí en dos bàndols: el dels que posaven en dubte l'arribada de l'home a la lluna a curt termini i el dels que creien que abans d'una data determinada podria portar-se a cap la quimèrica aventura. Els dos bàndols rivals van formalitzar una juguesca que consistia en un sopar esplèndid en el qual no hi faltaria res, i que haurien de sufragar els perdedors. La gesta de l'arribada a la lluna fou celebrada amb un esplèndid sopar a Can Buxeres, en el qual no hi mancaren com era de costum les mostres de gatzara i d'amistat i companyonia.

Fou així mateix popular entre els nostres conciutadans, per la molta publicitat que va donar-s'hi, la juguesca de la penya amb el pintor Martínez Lozano. Aquesta consistia en l'adquisició d'un burro a La Mancha amb el qual es comprometia a fer el camí de retorn a Terrassa. Alguns consocios acompanyaren al pintor a Campo de Criptana i, prèvia la compra de l'ase, el pintor emprengué el viatge de retorn que va durar 31 dies. La seva arribada a Terrassa des d'aquella llunyana terra congregà una gernació espectant i entusiasta que començà a formar-se ja a Vista Alegre.

Als vespres, en havent sopat, l'eufòria, la gresca, la gatzara i la barrila arribaven al paroxisme. Les cantades s'alternaven amb interpretacions al piano de Manel Junyent (manos ligeras) el qual malgrat no haver rebut mai lliçons de música tocava a «oïdo» com en dèiem amb força traça i mèrit, i sabia transportar melodies populars o cançons de moda o música clàssica a ritmes moderns o viceversa.

Una nit, al reclam de les cantades que sortien del cafè i que eren perfectament audibles des del carrer, feu irrupció una persona coneguda ja per algú de nosaltres. Es deia Martí Morros i popularment se'l coneixia pel Nin. Desseguida s'encomanà de l'am-

bient i degudament encoratjat, començà a cantar un repertori compost primordialment d'havaneres i de velles cançons que el poble havia ja arraconat. La Poma, la Passió d'Olesa, la Bella Aurora, l'Envano i tantes altres tonades a cor.

No trigàvem a aprendre-les, i ja la vam tenir armada. S'alternaren amb recitals de versos, amb fragments de sarsuela, tango bultanejats, òpera desbarrada, que acabaven indefectiblement amb el Ripollet petit i hermós. Més d'una vegada el president, que aleshores ho era Antoni Alegre de Sagrera, de bona recordança, fou amonestat seriosament per les autoritats, atent a denúncies que es rebien per escàndol nocturn.

El Nin fou un dels protagonistes d'aquells inoblidables shows, procedia d'aquells cors de Clavé tan lligats amb l'obrerisme català de principis de segle. Posseïa una veu molt adequada per a aquella mena de cantades. Era molt bona persona, i poc podia pensar-se que es continuaria parlant d'ell pòstumament per dos motius: pel magnífic retrat pictòric al tremp que fa fer-li Jacint Morera i que figura damunt del piano del saló de cafè i per una bellíssima narració plena de tendresa i humanitat basada en unes confidències revelades a l'autor del conte que amb el títol d'«Un amor del Nin» forma part del deliciós opuscle *Quatre narracions de Paulina Pi de la Serra*.

D'aquestes sorolloses sessions n'existeix un disc que edità com a record; els textos de les cançons són així mateix recollits en un petit opuscle: «Cançons dels Ximplers».

Sis concursos biennals de pintura, amb nodrida participació d'artistes de tot Catalunya foren organitzats per la nostra entitat. Així mateix s'hi celebraren dos o tres concursos de roses. Tant els uns com els altres desvetllaren l'interès ciutadà, especialment en el referent a concurrència i atractiu. Els concursos florals foren pacífics i tranquils. Per contra, els pictòrics eren en cada edició controvertits i a vegades ostensiblement protestats quan els veredictes dels jurats no coincidien amb els gustos o preferències de la majoria.

Em penso que tots els crítics d'art de Barcelona i molts renomats artistes van formar un any o altre en els jurats d'aquests concursos biennals. El que sí podem afirmar és que cap va aconseguir del tot. El patrocini econòmic d'un premi portava aparellada la propietat de l'obra guanyadora.

Aquesta, en més d'una ocasió, no satisfesia al donant —entitat o particular—, no massa sensibilitzats pel què és un concurs de pintura. Tot això, en bona part i altres circumstàncies que seria llarg d'analitzar foren la causa de la interrupció d'aquestes Biennals de Pintura que havien assolit un reconegut prestigi a tot el país. Una veritable llàstima.

I ara entrariem a l'època que podríem adjectivar de moderna, de l'entitat, època que molts de vostès coneixen tan o més bé que el que els parla. D'altra banda, crec que he ultrapassat els límits de la seva paciència i atenció.

He titulat aquesta xerrada que sortosament per a vostès, toca a la seva fi: «Històries d'una entitat»; i no història, perquè tinc la certesa de que aquesta s'escriurà algun dia per persona més seriosament preparada i basant-se en documents i dades puntuals.

Formem part d'una entitat en la qual el pes específic dels pintors és evidentment considerable. Potser influenciat per aquesta circumstància he intentat tan sols d'esboçar quatre pinzellades anecdòtiques. Si no han estat donades amb prou perícia els demano indulgència.

Si els sembla que han tingut una certa amenitat, cosa que poso en dubte, em sentiré afalagat i agraït.

Tant en un cas com en l'altre espero que quedarem tan amics com abans. Gràcies per la seva atenció.